

Puolueen ja edustajaehdokkaan painottuminen äänestys- päätöksissä

PERTTI PESONEN

ABSTRACT

The relative weight of party choice and candidate choice in voting decisions

In addition to their party choice, Finnish voters need to make another voting decision. Their party preference is indicated through a ballot that is cast for only one individual candidate, and these personal votes rank-order the names on the party lists. Because proportional representation is based on the distribution of votes among the parties, the choice of a party is the principal voting decision, and the choice of an individual candidate occupies only secondary importance.

However, the number of voters who consider their candidate choice more important has increased steadily since 1958. In the 1991 general election, that number rose to 43 per cent among all the voters, and to 53 per cent among young voters. The weaker the voters' party identification, the more weight they put on the candidate. Of the different party groups, the most deviant were the supporters of the Greens, who emphasized their party, and the Rural Party voters, who emphasized their individual candidates.

Prior to the election year (and to the formal nomination of candidates), only 22 per cent of the voters knew for which candidate they would vote, but 60 per cent already knew what their party would be. The constant voters tended to emphasize their choice of a party, whereas the floating voters considered their candidate choice more important.

In 1991, for the first time, a clear majority of Finland's women voters cast their ballots for female candidates, and the percentage of men voting for a female candidate rose to 25 per cent. Party affiliation was more important to women who voted for a female candidate than to women who voted for a male candidate.

Niissä maissa, joiden eduskunta valitaan suhteellisten listavaalien perusmuodon mukaan, äänestäjän tarvitsee tehdä vain yksi ratkaisu. Hänen valittavakseen tarjotaan useita puoluevaihtoehtoja, ja hänen on päätettävä, mikä niistä on kelvollisin saamaan hänen äänensä. Jokaiselta listalta voivat tulla valituksi vain sen kärkipäähän sijoitetut ehdokkaat, koska puolueet ovat jo asettaneet listansa ehdokkaat valmiiseen järjestykseen.

Suomen vaaleissa käytetään listavaalijärjestelmää niin muunnettuna, että jokaisen äänestäjän on tehtävä kaksi ratkaisua: hänen pitää valita puolue ja hänen pitää valita ehdokas. Puolueet eivät voi sitoa

nimeämiään ehdokkaita valmiiseen suosituimmuusjärjestykseen, vaan valituksitulojärjestyksen määrää ainoastaan puolueen (tai vaaliliiton) saamisen äänen jakautuminen puolueen eri ehdokkaiden kesken. Sitäkään mahdollisuutta suomalaisella äänestäjällä ei ole, että hän voisi ilmaista kannattavansa useampaa kuin yhtä äänestämänsä puolueen ehdokasta.

Ehdokasvalinnan merkityksen korostamista pidetään pitkälle vietynä kansanvaltaisuutena. Vaalittavan suhteellisuuden kannalta se kuitenkin sisältää periaatteellisen ristiriidan, koska käytännössä ei ole selvää, kumpaa kahdesta ratkaisusta äänestäjät

itse pitävät tärkeämpänä.

Suhteellisten listavaalien logiikan lähtökohtana on vaalipiirin valitsijain jäsenyminen eri puolueiden kannattajakunniksi, jolloin puolueen valinta on äänestäjien ensisijainen ratkaisu. Muutoinhan ei olisi tarpeen tavoitella edustajanpaikkojen jakaantumista juuri puolueiden (vaaliliittojen) saamien äänimäärien suhteessa. Vastaavasti ehdokkaan valinta jää äänestyspäätöksen alistetummaksi osaksi, periaatteessa vain valitsijain toissijaiseksi kannanilmaisuksi. Jokaista puoluetta äänestävien valitsijoiden kollektiivisena tehtävänä on yrittää kartuttaa puolueensa edustajanpaikkojen määrää. Vasta toissijaisesti heidän on osoitettava senkaltainen ehdokkaiden paremmuusjärjestys, josta päättäminen on listajärjestelmän jäykässä perusmuodossa jätetty puolueiden omaksi huoleksi.

Näiden kahden painotuksen välisen ristiriidan havaitsee helposti vaikkapa sanomalehdissä esiintyvistä vaalikampanjasta. Vaalimainontaan kyllä sisältyy puolueidenkin viestejä, mutta varsinkin vaalikampanjan loppuvaiheessa mainonnasta saa yleisvaikutelman, että suomalaisten kansanedustajien vaaleissa kysymys on ensisijaisesti yksittäisten henkilöehdokkaiden välillä tehtävästä valinnasta. Edustajaehdokkaiden omalta kannalta puolueen kokonaisuudenestelyksellä onkin vain se välitön vaikutus, että vaalipiirin kaikkien äänten jakautuminen eri puolueiden kesken määrää, kuinka moni saman puolueen (vaaliliiton) ehdokas mahtuu valituksi tulleiden joukkoon ja kuinka moni jää valitsematta. Tärkeimmän kilpailunsa edustajaehdokkaat käyvät oman puolueensa ehdokkaiden kanssa varsinaisena tavoitteenaan pääsy valituksi tulevien ehdokkaiden joukkoon.

Tosin äänestäjien kaksi ratkaisua, puolue ja henkilö, kietoutuvat toisiinsa. Puolueetkaan eivät ole abstraktisia, vaan niitä ovat henkilöimässä paitsi niiden johtajat ja muut yleistason puolestapuhujat myös kaikki niiden edustajaehdokkaat.

Maaliskuussa 1991 toimitettujen eduskuntavaalien yhteydessä käynnistetty »vaalidemokratiaprojekti»¹ on koonnut laajan haastatteluaineiston, joka antaa myös mahdollisuuksia vertailla puolueenvallinnan ja ehdokkaanvalinnan keskinäisiä painotuksia maamme äänestäjäkunnassa.

¹ Projekti käynnistyi tammikuussa 1991 opetusministeriön ja valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan rahoittamana ja yhteistyössä tilastokeskuksen kanssa johtoryhmänään tämän kirjoittajan ohella professorit Risto Sänkiahio ja Sten Berglund ja tutkijana lisäksi Sami Borg. Tilastokeskus haastatteli tammikuun aikana 1 472 henkilöä ja vaalien jälkeen toistamiseen 1 326 vastaajaa.

Kolmen vuosikymmenen kehitys 1958—1987

Kahden äänestysvalinnan keskinäistä painotusta on jonkin verran tutkittu. Esimerkiksi maaliskuun 1987 eduskuntavaalien jälkeen Suomen Gallup Oy teki ajankohtaistutkimuksen, jossa esitettiin seuraava kysymys äänestämässä käyneille henkilöille:

»Kumpi asia oli Teille loppujen lopuksi tärkeämpi äänestämisesänne, puolue vai ehdokas tai olivatko molemmat asiat aivan yhtä tärkeitä?» Saadut vastaukset jakautuivat seuraavasti:

Puolue tärkeämpi	32 %
Ehdokas tärkeämpi	19 %
Molemmat yhtä tärkeitä	48 %
Ei osaa sanoa	1 %
	100 % (n=994)

Taustatietojen vertailuissa esiintyi joitakin eroja. Esimerkiksi puolueen merkitys korostui iän lisääntyessä, maanviljelijät tyypillisesti vastasivat »molemmat», puolueiden jäsenille puolue oli tärkeämpi kuin ei-jäsenille, ja puolue oli suhteellisesti tärkein Skdl:n äänestäjille, ehdokas taas Smp:n äänestäjille sekä molemmat yhtä tärkeitä varsinkin keskustapuolueen äänestäjille.

Kiinnostavimmaksi ehdokkaan valinnan yksityiskohdaksi on tullut valinnan osuminen mies- tai naisehdokkaaseen. Kun vuoden 1987 ajankohtaistutkimuksessa kysyttiin, »äänestittekö miestä vai naista», saatiin seuraavat vastausjakautumat:

	Kaikki	Naiset	Miehet
Äänesti miestä	64 %	50 %	78 %
Äänesti naista	34	49	19
Ei halua sanoa	2	1	2
	100 % (994)	100 % (486)	100 % (508)

Naista äänestäneiden osuus näytti kasvavan koulutuksen lisääntyessä, ja eri ammattiryhmistä nimenomaan »kotirouvien» enemmistö (58 %, n=31) äänesti naista. Vajaan kahden vuosikymmenen aikana oli tapahtunut huomattavia siirtymiä, sillä aikaisemman Gallup-tutkimuksen mukaan vain 40 % naisista ja 7 % miehistä oli äänestänyt naisehdokasta maaliskuussa 1970 toimitetuissa eduskuntavaaleissa.

Näitä tietoja voidaan verrata myös tutkimustuloksiin, jotka koskivat vuoden 1958 eduskuntavaa-

lien äänestäjiä Tampereen ja Korpilahden asukkaiden osalta. Silloin kysyttiin, »Valitsitteko ensin puolueen ja sitten ehdokkaan, vai valitsitteko ensisijaisesti henkilön puolueeseen katsomatta?»

Tamperelaisista valitsi puolueen 80 % ja ehdokkaan 15 %, eikä 5 % osannut vastata (n=388). Maalaiskunnassa jakautuma oli vastaavasti 73 %, 17 % ja 10 % (n=75). Kummallakin paikkakunnalla miehet korostivat ehdokasta hieman useammin kuin naiset.

Naisehdokasta sanoi äänestäneensä tamperelaisista äänestäjistä 30 % ja miesehdokasta 69 %, vastaamatta jätti 1 %. Miesten ja naisten käyttäytyminen oli hyvin erilaista: naisehdokasta äänesti silloinkin miehistä vain 7 %, naisista 47 %. Mutta maalaiskunnassa haastatelluista naisistakin vain 6 % (ja miehistä 2 %) kertoi äänestäneensä naista.

Kolmen vuosikymmenen kehitys näytti siis joltaneen seuraaviin suuntiin:

- edustajaehdokkaiden merkitys oli lisääntynyt äänestäjien tekemän puolueenvalinnan rinnalla
- suomalaiset naiset jakoivat äänensä vuonna 1987 jokseenkin tasan nais- ja miesehdokkaiden kesken, niin kuin tamperelaiset naisäänestäjät olivat tehneet jo vuonna 1958, mutta vielä kolme vuosikymmentä sitten vain harvat maalaiskunnan naiset olivat äänestäneet naisehdokasta
- myös Suomen miesten vuonna 1987 tekemät valinnat vastasivat kolmen vuosikymmenen takaisia kaupunkilaisia, sillä taas vuonna 1987 vain joka viides mies äänesti naista.

Puolue vai ehdokas maaliskuussa 1991?

Maaliskuussa 1991 toimitettujen eduskuntavaalien jälkeen esitettiin vaalidemokratiaprojektin haastatteluvastaajille seuraava kysymys: »Kumpi asia oli Teille loppujen lopuksi tärkeämpi äänestämisesä: puolue vai ehdokas?»

Nyt 52 % mainitsi puolueen ja 43 % ehdokkaan; 6 % ei osannut vastata. Vaikka kysymys ei vuonna 1991 sisältänyt kolmatta vaihtoehtoa »molemmat asiat aivan yhtä tärkeitä», vertailu neljän vuoden takaisiin vastauksiin osoittaa, että ehdokkaiden suhteellinen merkityksen lisääntyminen on edelleen jatkunut. Pitkällä aikavälillä puolueenvalinnan ensisijainen merkitys suomalaisille äänestäjille on siten olennaisesti vähentynyt.

Äänestetyt ehdokkaat sukupuolesta esitetty haastattelukysymys kuului lyhykäisyydessään: »äänestittekö miestä vai naista?» Vuoden 1991 vastaukset jakautuivat seuraavasti:

	Kaikki	Naiset	Miehet
Miestä	58 %	41 %	74 %
Naista	41	58	25
Ei vast.	1	1	1
	100 % (1 141)	100 % (562)	100 % (579)

Neljän vuoden aikana naisäänestäjät ovat muuttuneet huomattavasti ja miehetkin taas jonkin verran suosiollisemmiksi naisehdokkaita kohtaan. Vuonna 1991 antoi naisista kolmen viidesosan enemmistö äänensä naiselle, ja miesäänestäjistäkin joka neljäs äänesti naisehdokasta. Yhteensä naisehdokkaiden suosion lisääntyminen kasvatti heidän ääniosuutensa yli 40 prosentiksi, ja uudessa eduskunnassa naispuolisten kansanedustajien luku kohosikin ennennäkemättömän suureksi.

Puoluesamastuminen ja puolueäänen ensisijaisuus

Puolueäänen ensisijaisuus oli varsinkin puolueiden varmojen kannattajien mielipide, kun taas ehdokas tuntui sitä tärkeämmältä mitä löyhemmin puolueeseen samastuttiin. Kun haastatteluvastaajat ryhmitetään sen mukaan, kuinka läheisesti he ennen vaalikampanjaa olivat samastuneet kannattamaansa puolueeseen, puolueäänen ensisijaisuuden ilmaisivat seuraavat osuudet vastaajista:

Erittäin lähellä puoluetta olleista	69 % (n = 139)
Melko lähellä olleista	54 % (n = 628)
Ei kovinkaan lähellä olleista	39 % (n = 178)
Puoluekantaan vailla olleista	32 % (n = 118)

Äänestäjien uskollisuus edustajaehdokkaalle on olennaisesti vähäisempää kuin heidän uskollisuutensa puolueelle. Vuoden 1991 äänestäjistä vain 35 % oli aikaisemminkin äänestänyt samaa ehdokasta. Tietystä määrin puolueuskollisuus ja uskollisuus ehdokkaalle kuitenkin liittyvät yhteen, sillä puoluekannastaan epävarmat äänestäjät vaihtoivat ehdokasta suhteellisesti useammin kuin puolueiden varmat kannattajat.

Neljän puolueen — SDP, KOK, KESK ja SKL — äänestäjät painottivat keskenään samalla tavalla puoluetta ja ehdokasta (Taulukko 1). Sen sijaan vihreiden mielissä puolueella oli huomattavasti suurempi paino kuin ehdokkaalla. Lisäksi puolueääntään korostivat Vasemmistoliiton ja RKP:n äänestäjät. SMP:n äänestäjät puolestaan poikkesivat

muista pitämällä ehdokkaanvalintaa puoluetta tärkeämpänä, ja samantapaista painoa ehdokkaalla näytti olevan myös ns. sirpalepuolueiden äänestäjien ajattelussa.

Taulukko 1. Puolueen ja ehdokkaan painottuminen maaliskuussa 1991 äänestetyin puolueen mukaan (prosentteina).

	Kumpi asia oli tärkeämpi:			
	Puolue	Ehdokas	Ei os.s.	Yhteensä
Kaikki	51	43	6	100 (n = 1 140)
SDP	50	44	6	100 (n = 226)
Kokoomus	53	42	4	100 (n = 205)
Keskusta	52	43	5	100 (n = 257)
Vasemmistoliitto	59	35	6	100 (n = 68)
SMP	32	60	8	100 (n = 25)
RKP	56	39	5	100 (n = 57)
Kristill.liitto	53	41	6	100 (n = 34)
Vihreät	65	31	5	100 (n = 85)
Muut puolueet	37	57	6	100 (n = 35)
Ei vast.	43	45	13	100 (n = 148)

Puoluekannan varmuuteen liittyi taipumus tuntea yleensä luottamusta poliitikkoihin. Vaalien jälkeisessä haastattelussa esitettiin seuraava kysymys: »Kuinka paljon yleensä luotatte suomalaisiin poliitikkoihin? Luotatteko heihin hyvin paljon, melko paljon, melko vähän vai ette ollenkaan?» Vastaajista vain kaksi prosenttia sanoi luottavansa hyvin paljon, mutta hyvin paljon ja melko paljon luottavia oli yhteensä 43 %, 'ei ollenkaan' luottaneita vain 4 %. Tammikuisen puoluesamastumisasteen mukaan ryhmitetyissä vastaajissa poliitikkoihin luottavien osuus vaihteli seuraavasti:

Erittäin lähellä puoluetta olleista	58 % (n = 138)
Melko lähellä olleista	48 % (n = 621)
Ei kovinkaan lähellä olleista	30 % (n = 154)
Puoluekantaa vailla olleista	24 % (n = 137)

Tämänkään mukaan puolue ei ole valitsijoille pelkkä abstrakti ja 'kasvoton' toimija, vaan valitsijoiden läheiseen samastumiseen kannattamansa puolueen kanssa liittyy myös politiikassa toimivia henkilöitä kohtaan tunnettua arvostusta ja vastaavasti etäisyys puolueista lisää taipumusta suhtautua epäluuloisesti poliitikkoihin.

Puoluetta ja ehdokasta painottavat äänestäjät

Äänestysratkaisussaan ensisijaisesti puoluetta ja ehdokasta painottaneita henkilöitä voidaan verrata toisiinsa sekä mielipiteiltään että sosiaaliselta taustaltaan.

Äänestetyin ehdokkaan sukupuolella ei ollut merkitystä tässä suhteessa. Miehillä oli vain hyvin lievästi naisia suurempi taipumus korostaa puolueen ensisijaisuutta (53 % ja 50 %). Miespuoliselle ehdokkaalle antoi äänensä ensisijaisesti puolueen valinneista 58 % ja henkilön valinneista 59 % sekä äänestäjistä, jotka eivät osanneet painottaa vastaustaan kumpaankaan suuntaan, niin ikään 59 %. Yleensä puolueen ja ehdokkaan painottajat myös arvioivat samalla tavalla vaalikampanjan sävyjä ja sisältöä.

Nuorilla äänestäjillä on taipumusta ajatella muista poikkeavasti. Taulukko 2 (a) osoittaa, että 18–30-vuotiaiden enemmistö painotti ehdokasta, kun kaikkien varttuneempien ikäryhmien enemmistö piti äänestämässään puoluetta tärkeämpänä. Tällä voi olla kaksi mahdollista selitystä: joko nuorten poliittinen sosiaalistuminen tapahtuu henkilöiden tarkkaamisen kautta, tai sitten nuoret ikäluokat nopeuttavat maassamme havaittua pitkän aikajakson kehitystä puoluevaaleista ehdokasvaaleihin.

Äänestäjien koulutustasojen vertailu (taulukko 2 [b]) puolestaan osoittaa, että ammatillisen koulutuksen saaneet äänestäjät — koulutuksen tasosta riippumatta — ovat taipuvaisia korostamaan ehdokasta, kun taas varsinkin akateemisesti koulutetut äänestäjät pitävät puolueenvalintaa ensisijaisena äänestysratkaisunaan.

Taulukossa 2 (c) on nais- ja miesäänestäjät jaettu edelleen mies- ja naisehdokasta äänestäneisiin. Vaikka siinäkin ei esiinny suuria eroja, näyttää kuitenkin siltä, että puolueenvalintaa painottivat

Taulukko 2. Puolueen ja ehdokkaan painottuminen äänestäjiin (a) iän, (b) ammatillisen koulutuksen sekä (c) oman sukupuolen ja äänestetyin ehdokkaan sukupuolen mukaan (prosentteina).

	Kumpi asia oli tärkeämpi?			
	Puolue	Ehdokas	Ei os.s.	Yhteensä
Kaikki	51	43	6	100 (n = 1 134)
(a) 18—25 vuotta	44	52	5	100 (n = 130)
26—30 vuotta	39	54	7	100 (n = 111)
31—40 vuotta	52	43	5	100 (n = 258)
41—50 vuotta	56	40	4	100 (n = 232)
51—65 vuotta	53	39	8	100 (n = 289)
yli 65 vuotta	55	35	10	100 (n = 121)
(b) Ei ammattikoulut.	52	38	9	100 (n = 294)
Ammatill. kurssi	46	46	8	100 (n = 242)
Ammatikoulutuso	50	45	5	100 (n = 270)
Opistotaso	51	44	5	100 (n = 189)
Korkeakoulutuso	60	39	1	100 (n = 124)
Muu	60	40	—	100 (n = 15)
(c) Naiset miestä	46	46	8	100 (n = 230)
Naiset naista	53	42	5	100 (n = 324)
Miehet miestä	54	42	5	100 (n = 428)
Miehet naista	51	41	8	100 (n = 142)

eniten naista äänestäneet naiset sekä miestä äänestäneet miehet. Jos taas naiset äänestivät miesehdokasta, heillä oli taipumusta korostaa ehdokkaanvalinnan ensisijaisuutta.

Erilaisten sosiaaliryhmien väliset erot eivät olleet suuria. Osallistumisen motiiveissa sen sijaan ilmeni pari suurtakin eroa. Kun haastattelussa lueltiin yksitoista mahdollista »syytä, miksi ihmiset käyvät äänestämässä», ensisijaisesti puolueen valinneilla oli taipumusta suosia varsinkin seuraavia vaaliosaston perusteluja:

- olen tietyn puolueen kannattaja ja halusin äänestää sen ehdokasta
- halusin vaikuttaa äänelläni minulle tärkeiden aatteiden toteutumiseen politiikassa.

Muihin esitettyihin väittämiin reagoitaessa erot eivät olleet suuret, mutta puoluetta painottaneilla äänestäjillä näytti myös olevan taipumusta enemmän kuin henkilöä äänestäneillä korostaa vaaleihin osallistumista totuttuna tapana ja ainoana keinona vaikuttaa yleisiin asioihin, ehkä myös kansalaisvelvollisuutena. Ehdokasvalintaa korostaneiden tyyppillisin perustelu oli, että »halusin äänestää minulle tuttua ehdokasta».

Ehdokkaan valitseminen

Kaikille haastatelluille äänestäjille lueltiin kahdeksan mahdollista ehdokkaan valinnan perustetta.

Tärkeimmäksi he arvioivat 'ehdokkaan luotettavuuden'. Se vaikutti 'ratkaisevasti' tai 'paljon' 72 prosentin ehdokkaanvalintaan, ja se oli tärkeämpi asia ehdokasta kuin puoluetta painottaneille äänestäjille (76 % ja 69 %).

Myös kotipaikkakunnan asiain tunteminen sekä 'ehdokkaan miellyttävyyys' ja 'ehdokkaan kyky hoitaa tehokkaasti asioita' vaikuttivat enemmän ehdokasta painottavien tekemään ehdokkaanvalintaan. Sen sijaan puolueen ja ehdokkaan painottajille oli yhtä tärkeätä, millaisen kannan heidän äänensä saanut ehdokas oli ilmaissut pakolaiskysymyksessä tai ympäristö- ja luonnonsuojeluasioissa. Ehdokkaan mielipide pakolaisista osoittautui yllättävän merkitykselliseksi kaikkien äänestäjien keskuudessa. Se vaikutti 'ratkaisevasti' tai 'paljon' vain 14 prosenttiin valitsijoista, kun se 50 prosentin mielestä ei vaikuttanut vähääkään.

Joka kolmannelle äänestäjälle ehdokkaan valinta osoittautui niin vaivattomaksi, että he eivät ollenkaan harkinneet useampaa kuin yhtä ehdokasta. Toisaalta joka neljäs äänestäjä eteni siinä suhteellisuusperiaattemme kannalta 'nurinkurisessa' järjestyksessä, että vertaili usean puolueen ehdokkaita ennen kuin teki äänestysratkaisunsa (Taulukko 3 [a]).

Ehdokkaanvalintaa painottaneiden mielessä oli ehkä useammin kuin puoluetta painottaneiden mielessä joku itsestäänselvä ehdokas, mutta varsinaisesti kahden äänestäjätyypin erilaisuus ilmeni sen

Taulukko 3. Puoluetta ja ehdokkaita painottavien äänestäjien (a) harkitsemat ehdokkaat ja (b) ehdokkaanvalinnan aika (prosentteina).

	Kumpi asia oli tärkeämpi?			Kaikki
	Puolue	Ehdokas	Ei os.s.	
(a) Harkitut ehdokkaat:				
Vain yhtä ehdokasta	32	34	55	34
Useaa saman puolueen ehdokasta	53	30	32	42
Useaa ehdokasta eri puolueista	15	35	12	24
Ei osaa sanoa	—	—	2	0
Yhteensä	100	100	100	100
(b) Ehdokkaanvalinnan aika:				
Samana päivänä	21	14	14	18
Joitakin päiviä ennen	22	21	12	21
Noin viikkoa/kahta ennen	19	23	15	20
N. kuukautta/kahta ennen	17	20	18	18
Viime vuoden puolella	21	22	39	22
Ei osaa sanoa	—	—	2	0
Yhteensä	100 (n = 580)	100 (n = 478)	100 (n = 66)	100 (n = 1 125)

enemmistön keskuudessa, joka vertaili useita ehdokkaita. Puoluetta painottaneet nimittäin harkitsivat saman puolueen ehdokkaita, kun taas ehdokkaanvalintaa painottaneet tekivät oman valintansa eri puolueiden nimeämistä ehdokkaista.

Täten ehdokas voi painottua äänestysratkaisun tärkeimmäksi asiaksi kahdesta eri lähtökohdasta. Joillekuille äänestäjille on tärkeää kannattaa tiettyä yhtä henkilöä, toiset taas pitävät lähtökohtanaan henkilöitä sinänsä, jolloin he jättävät puolueenvallintansa vasta toissijaiseksi äänestyspäätökseen tai jopa antavat mieluisimmalta vaikuttavan ehdokkaan ratkaista koko puoluepulman.

Haastateltuja äänestäjiä pyydettiin muistelemaan: »Missä vaiheessa lopullisesti päätitte sen, kenelle ehdokkaalle äänenne annoitte?» Vastausten kumulatiivinen prosenttijakautuma karttui seuraavasti:

Päätös oli selvä jo viime vuoden puolella	22 %
Noin kuukautta tai kahta ennen äänestämistäni	40 %
Noin viikkoa tai kahta ennen äänestämistäni	60 %
Joitakin päiviä ennen äänestämistäni	81 %
Samana päivänä kun kävin äänestämässä	100 % (n = 1 124)

Sopivaa naisehdokasta mietittiin pitempään kuin miesehdokasta. Viimeistään kuukautta tai kahta

ennen äänestämään menoaan oli ehdokkaasta päättänyt 46 % miesten äänestäjistä, mutta vain 33 % naisten äänestäjistä.

Puolueenvallintaa ja ehdokkaanvalintaa painottavien äänestäjien päätökset eivät kirkastuneet aivan samaan tahtiin (Taulukko 3 [b]). Jos puolue oli etusijalla, ehdokkaasta päättäminen jäi herkemmin aivan viime hetkiin. Varhaisimpia ehdokkaansa valitsijoita olivat kuitenkin ne äänestäjät, jotka eivät pystyneet ratkaisemaan, kumpaa valintaa he pitivät tärkeämpänä. Useimmat heistä olivatkin harkinneet vain yhtä ehdokasta.

Edustajaehdokkaat ja puolueenvaihdokset

Edelleenkin useimpien äänestäjien puolueenvallinta on selvillä ennen kuin he päättävät, ketä ehdokasta he äänestävät. Maaliskuussa 1991 äänestäneistä henkilöistä vain 22 % oli selvillä ehdokkaastaan vuoden 1990 puolella, mutta 60 % tiesi puolueensa jo tuolloin. Kaikki siis eivät kuitenkaan olleet valinneet puoluettaan, ja 19 % äänestäjistä kertoi päättäneensä puolueensa vasta äänestyspäivänä tai »joitakin päiviä ennen». On syytä olettaa, että osa oli päättänyt puolueestaan mieluisan ehdokkaan perusteella.

Yhtenä vaalidemokratiaprojektin tärkeänä aihealueena ovat äänestysratkaisun vaihtoehtoiset syntymallit. Niihin kuuluvat puolueenvallinnan vakiintumiset, viipymiset ja vaihtumiset. Kootun haastat-

teluaineiston käsittely ei ole vielä niin pitkällä, että olisi mahdollista selvittää äänestyspäätösten dynamiikkaa. Joidenkin viitteiden saamiseksi tehtiin tätä kirjoitusta varten äänestäjien alustava luokitus puolueenvalinnan pysyvyyden mukaan. Siinä ovat mukana vain ne haastatellut henkilöt, jotka ilmaisivat kannattavansa jotakin yhdestätoista puolueesta kolmessa eri mittauksessa: kertoivat tammikuussa 1991, mitä puoluetta olivat äänestäneet vuonna 1987 ja mitä puoluetta aikoivat äänestää maaliskuussa 1991 sekä kertoivat vaalien jälkeen, mille puolueelle olivat antaneet äänensä.

Näistä haastatelluista 74 % oli pysynyt johdonmukaisesti saman puolueen kannalla, kun 23 % oli vaihtanut puoluetta kerran ja pieni 3 %:n vähemmistö oli vaihtanut kahdesti. Muodostettuja ryhmiä nimitetään seuraavassa uskollisiksi, liikkuviksi ja labiileiksi äänestäjiksi.

Nämä kolme ryhmää painottivat kovin eri tavalla

ehdokasta ja puoluetta. Edustajaehdokasta piti äänestämisesään tärkeämpänä:

Uskollisista äänestäjistä	33 % (n = 562)
Liikkuvista äänestäjistä	50 % (n = 177)
Labiileista äänestäjistä	75 % (n = 24)

Erot tukevat oletusta, että ehdokkaat kykenivät siirtämään liikkuvia äänestäjiä puolueesta toiseen.

Taulukko 4 antaa lisävihjeitä labiilien äänestäjien tilannekohtaisesta tavasta tehdä päätöksensä. On ehkä yllättävää, että enemmistö heistä harkitsi yhtä ainoaa ehdokasta eikä tehnyt vertailuja monien ehdokkaiden välillä (Taulukko 4 [a]). Useimpien kohdalla tähän kuitenkin liittyi ehdokkaanvalinnan siirtyminen äänestyspäivään tai lähelle sitä (Taulukko 4 [b]). Vaikuttaa siis siltä, että liikuteltavimmat äänestäjät tarttuivat helpoimmin johonkukin yhteen ehdokkaaseen, joka sopivalla hetkellä kiinnitti heidän huomiotaan.

Taulukko 4. Puolueenvalinnan pysyvyyden mukaan ryhmitettyjen äänestäjien (a) harkitsemat ehdokkaat ja (b) ehdokkaanvalinnan aika (prosentteina).

	Uskolliset	Liikkuvat	Labiilit	Kaikki
(a) Harkitut ehdokkaat:				
Vain yhtä ehdokasta	36	31	54	35
Useaa saman puolueen ehdokasta	50	31	13	45
Useaa ehdokasta eri puolueista	13	38	33	20
Ei osaa sanoa	0	—	—	0
Yhteensä	100	100	100	100
(b) Ehdokkaanvalinnan aika:				
Samana päivänä	15	17	21	15
Joitakin päiviä ennen	17	27	33	20
Noin viikkoa/kahta ennen	19	25	29	20
N. kuukautta/kahta ennen	19	21	8	19
Viime vuoden puolella	30	10	8	25
Ei osaa sanoa	0	—	—	9
Yhteensä	100 (n = 562)	100 (n = 177)	100 (n = 24)	100 (n = 963)

Loppupäätelmiä

Pitkällä aikajaksolla — ja jälleen vuoden 1991 vaaleissa — kansanedustajaehdokkaat ovat kalvanneet puolueenvalinnan ensisijaisuutta suomalaisten äänestyspäätöksissä. Pienelle äänestäjäkunnan enemmistölle puolue on yhä tärkeämpi, mutta ehdokkaan painottajia oli jo 43 % äänestäjistä, ja alle 30-vuotiaiden äänestäjien enemmistö pitää nyt ehdokasta tärkeämpänä kuin puoluetta.

Suomalaisten äänestäjien kahden eri ratkaisun tärkeys on siinä määrin tasapainottumassa, että on tullut aika pohtia suhteellisen vaalitapamme perusteita. Järjestelmän yksinkertaistaminen niin, että otetaan käyttöön puolueiden valmistamat ehdokkaitensa suosittuun järjestykseen, poistaisi kerralla periaatteellisen ristiriidan. Käytännössä se ei tosin olisi mahdollista kansalaisten vaikutusvaltaa janoavassa poliittisessa kulttuurissamme.

Puolue-edustuksen suhteellisuuteen pyrkivässä

vaalitavassamme voitaisiin kuitenkin tehdä nykyistä enemmän oikeutta henkilöiden merkitystä korostaville äänestäjille. Näin kävisi, jos suhteellisuusajattelua voitaisiin siirtää koskemaan paitsi puolueäänten jakautumista myös äänestäjien tekemää ehdokkaanvalintaa. Siihen voitaisiin saada viitteitä irlantilaistyyppisestä, ehdokkaiden suhteellista kannatusta toteuttavasta vaalitavasta. Kätevämpi mutta jo sinänsä merkittävä askel ehdokkaanvalinnan suhteellisuuden lisäämiseksi voisi olla äänestäjän mahdollisuus jakaa äänensä kahdelle tai useammallekin saman puolueen ehdokkaalle.

Ehdokkaan ensisijaisuuden lisääntyminen ei kuitenkaan näytä aina johtuvan siitä, että sitä painotta-

vat kansalaiset haluavat ennen kaikkea saada kansanedustajaksi jonkun heidän luottamustaan nauttivan henkilön. Syy voi olla toinenkin. On mahdollista, että osa äänestäjistä pitää vakiintunutta puoluekantaansa sellaisena itsestäänselvyytenä, ettei enää vaaleissa kiinnitä siihen suurta huomiota ja painottaa siksi ehdokkaan valitsemista tärkeimpänä äänestysratkaisunaan.

LÄHTEET

Suomen Gallup Oy (1987): *Ajankohtaistutkimus. Raportti I.* Helsinki.